

Aleksandra Ostrowska – Strzyżów

Działalność Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na przykładzie Komendy Powiatowej w Strzyżowie w 1955 r. Komunikat badawczy

Struktura organizacyjna

Projekt ustawy o powołaniu Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” (dalej PO „SP”) trafił na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego w dniu 25.02.1948 r. Najwyższym organem kierowniczym PO „SP” była Komenda Główna i Komendant Główny powoływany przez prezydenta RP (po uchwaleniu konstytucji PRL przez Radę Państwa, poparty wnioskiem ministra obrony narodowej). Personel kierowniczy (instruktorski i administracyjny) złożony był z oficerów i podoficerów w służbie czynnej, oddelegowani przez ministra obrony narodowej. Rolę instruktorów pełnili również żołnierze odbywający służbę rezerwową¹.

Komenda wojewódzka zajmowała się kierowaniem powszechnego obowiązku przysposobienia zawodowego i wojskowego, a także wychowania fizycznego. Współpracowała z urzędami wojewódzkimi, organizacjami społeczno-politycznymi i młodzieżowymi oraz z inwestorami, na których rzecz wykonywali pracę junacy. Nadzorowała pracę komend powiatowych (miejskich), brygad młodzieżowych, ośrodków szkoleniowych oraz obozów pracy społecznej. Komenda powiatowa (miejska) zajmowała się egzekwowaniem powszechnego obowiązku służby w ramach SP. W tym celu współpracowała z organizacjami młodzieżowymi i społecznymi, zakładami pracy oraz szkołami.

Podstawową komórką struktury organizacyjnej był hufiec. Przystępując do jego organizacji wykorzystywano zasadę terytorialną, która pozwalała na zakładanie hufców miejskich i wiejskich. Zakładano je w zakładach i szkołach. Na czele hufca stał komendant powoływany przez komendę powiatową PO „SP”.

Istotną rolę w działalności PO „SP” odgrywały brygady działające w okresie wiosenno-letnim, zatem nie były jednostkami stałymi. Różniły się pod względem struktury organizacyjnej oraz stanu liczebnego. Brygada podlegała bezpośrednio pod komendę wojewódzką lub pod dowództwo zgrupowania brygad, czyli stanowiła samodzielną jednostkę. Początkowo brygada była jednostką o składzie batalionowym

¹ K. Danił, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” 1948-1955*, *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1984, nr 1, s. 83.

wzorowanym na pułku piechoty Ludowego Wojska Polskiego (LWP). Struktury organizacyjne jednostek PO „SP” oraz ich merytoryczna działalność zmieniały się, dostosowując się do bieżących zadań.

Głównym kierunkiem działania tej organizacji było przysposobienie obronne prowadzone oddzielnie dla junaków i junaczek. Organizacja prowadziła przysposobienie zawodowe w różnych kierunkach, np. na prawo jazdy, w zakresie łączności, marynistyczne, rolnicze oraz lotnicze. Spośród wymienionych szkoleń największym zainteresowaniem cieszyło się szkolenie motorowe. Od 1948 r. organizowano kursy dla kierowców i traktorzystów. W 1949 r. zlikwidowano prywatne szkoły prowadzące naukę jazdy, powierzając ich prowadzenie organizacjom państwowym. Utworzono wówczas czternaście ośrodków w województwach oraz jeden ośrodek centralny mający siedzibę w Lublińcu. Każdy z ośrodków organizował dwa kursy w ciągu roku, które trwały 5 miesięcy każdy.

Prowadzono szkolenie z zakresu łączności, kształcąc w specjalnościach w zakresie łączności, czyli: radiotelegrafistów, telefonistów, telegrafistów oraz specjalistów radiowęzłłów. Powstało czternaście ośrodków łączności na szczeblu wojewódzkim, Długość trwania kursu uzależniona była od skali trudności jego programu i trwała około 2 lat. W tym czasie wyszkolono kilka tysięcy specjalistów, w tym znaczną liczbę dziewcząt.

Kolejnym kierunkiem kształcenia było szkolenie lotnicze. W ramach Komendy Głównej utworzono samodzielny Wydział Lotniczy. Wydział ten posiadał dużą liczbę specjalistów, byli to oficerowie Wojsk Lotniczych mający wyłączność w szkoleniu szybowcowym oraz spadochronowym. Organizacja przejęła kierownictwo w zakresie szkolenia szybowcowego I i II stopnia, spadochronowego II stopnia oraz szkolenia lotniczego. Szkolnictwo lotnicze nadzorowane było przez Dowództwo Wojsk Lotniczych. Komenda Główna, przejmując szkoły i ośrodki lotnicze, postanowiła zmniejszyć ich liczbę z czterdziestu pięciu do czternastu, czyli jeden ośrodek na województwo. Poddyktowane to było oszczędnościami. Nabór przeprowadzano według nowych zasad. Zniesiono opłaty za naukę. Do szkół lotniczych miano przyjmować jedynie ochotników, aczkolwiek dopuszczano możliwość przyjęcia, w razie braku chętnych, junaków z poboru. Musieli oni jedynie spełniać takie warunki, jak: zainteresowanie tego typu szkoleniem, posiadać zezwolenie rodziców (w przypadku osób poniżej 18. roku życia), a także odpowiadać pod względem zdrowotnym warunkom służby w lotniczym przysposobieniu wojskowym².

² K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” (1948-1955): powstanie, działalność, likwidacja*, t. 2, Łódź 2008, s. 124.

Początek szkolenia lotniczego według tych nowych zasad zaplanowano na 1.05.1948 r. W 1948 r. szkolenie lotnicze podjęło 2247 junaków. Wyszkolono 418 pilotów szybowcowych stopnia I i 1159 pilotów szybowcowych stopnia II oraz 717 pilotów silnikowych. Inne źródło podają, że wyszkolono 1175 pilotów szybowcowych, w tym 25 dziewcząt; 75 pilotów silnikowych, w tym 3 dziewczęta oraz 56 mechaników lotników. W 1949 r. zamierzano wyszkolić w szkołach szybowcowych 720 osób, a w szkole silnikowej 150. W początkach 1949 r. zorganizowano 51 kursów I stopnia, z czego 14 z nich było kursami skoszarowanymi. Przeszkolono według jednego źródła 2062 pilotów³, inne źródło podaje, że wyszkolono 2500 pilotów szybowcowych (w tym 150 junaczek), 120 pilotów silnikowych; 300 mechaników lotniczych oraz 500 spadochroniarzy⁴. Końcem 1949 r. szkolenie lotnicze i wyposażenie PO „SP” przekazała Lidze Lotniczej. Powodem tej decyzji było duże obciążenie różnych kierunków szkolenia, które organizacja prowadziła i nie była się z nich w stanie w pełni wywiązać⁵.

Prowadzono także szkolenie marynistyczne pod kierunkiem instruktorów z Wydziału Marynarki. Początkowo wspomniana organizacja współpracowała z Ligą Morską skupiając młodzież w kółkach marynistycznych, natomiast pod koniec 1948 r. rozpoczęła już organizowanie hufców przysposobienia marynarki Hufce Przysposobienia Marynistycznego. Organizacja posiadała pięć ośrodków przysposobienia wodnego oraz śródlądowego w Giżycku, Kiekrzu, Kruszwicy, Olecku i Szczecinie, a także dwa ośrodki przysposobienia morskiego znajdujące się w Mielnie i Ołowiance. Ośrodki te zajmowały się prowadzeniem praktycznego szkolenia żeglarskiego, które trwało miesiąc i odbywało się w okresie letnim.

Na masową skalę organizowano szkolenia rolnicze. Kadre kierowniczą stanowili pracownicy oświaty rolniczej ministerstwa rolnictwa, zatrudniając około 1000 osób. Na potrzeby instruktorów przysposobienia rolniczego przeszkolono kolejne 3000 kandydatów, wywodzących się ze środowiska wiejskiego, często byli to członkowie Związku Młodzieży Polskiej (ZMP). W szczególnie nasilonej propagandzie zwracano uwagę na prace zespołowe i na pomoc sąsiedzką, do której skłaniał np. okres żniw, wykopki czy sianokosy.

Werbowaniem młodzieży do szkół zawodowych zajmowały się hufce, brygady młodzieżowe, jednostki terytorialne oraz komendy powiatowe i gminne. W latach 1948–1952 zwerbowano w ten sposób 83 380 osób, w większości mężczyzn. Na polecenie Ministerstwa Obrony Narodowej organizacja zajmowała się werbowaniem ju-

³ K. Danił, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” 1948-1955*, s. 104-105.

⁴ K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja*, s. 124.

⁵ K. Danił, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” 1948-1955*, s. 104-105; K. Lesiakowski, *Powszechna Organizacja...*, s. 123-125.

naków do szkół oficerskich, które cieszyły się sporym zainteresowaniem zwłaszcza ze strony młodzieży ze środowiskach wiejskich. W 1949 r. do szkół oficerskich zgłosiło się 7644 junaków⁶.

Do końca 1948 r. komendy powiatowe Służby Polsce utworzono w 17 powiatach województwa rzeszowskiego. Komendy gminne powstały końcem 1948 r. i dysponowały 163 komendami na terenie gmin wiejskich i 39 komendami miejskimi. Kadre stanowili oficerowie oraz podoficerowie LWP oddelegowani do poszczególnych jednostek oraz sekcji. Komendanci gminni głównie rekrutowali się spośród pracowników Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego oraz Milicji Obywatelskiej. Niższe stanowiska referentów oraz pracowników działów administracyjnych obsadzone były przez pracowników cywilnych.

Komenda Powiatowa „Służba Polsce” w Strzyżowie

Strzyżowska komenda rozpoczęła działalność w lutym 1955 r. Początkowo zajmowała się działalnością organizacyjną w poszczególnych hufcach gromadzkich. Regularnie przesyłano sprawozdania do Komendy Wojewódzkiej z podejmowanych działań. Jednak przy skromnej kadrze nie można było w pełni wykonać zadań szkoleniowych na rozległym terenie powiatu strzyżowskiego. [...] *Należy dodać iż przekazany teren byłych granic od powiatu Rzeszów i Krosno nie przedstawiał się tak dobrze jak to wyglądało na papierze*⁷. Wybrani komendanci społeczni poszczególnych hufców nie odgrywali poważniejszej roli.

Praca szkoleniowa polegała głównie na działalności w terenie. W hufcach gromadzkich zakładano kółka zainteresowań, przeprowadzano szkolenia strzeleckie, ideologiczne, z zakresu wiedzy rolniczej i sanitarne. Prowadzone były one przez dwóch wykładowców – starszego wykładowcę Jana Fiołka i wykładowcę Irenę Baran. W lutym 1955 r. na obszarze powiatu strzyżowskiego powstało osiemnaście kół zainteresowań strzeleckich, a także zostali wybrani kierownicy w gromadach: Jazowa, Godowa, Kozłówka oraz Lutcza. Wyżej wymienione koła ukończyły dwa kursy teoretyczne, po których nastąpiło wydanie odpowiedniego sprzętu. Następne szkolenia odbyły się w pięciu gromadzkich hufcach w Połomi, Wiśniowej, Cieszynie, Różance oraz w Lutczy. Z danych zawartych w sprawozdaniu znamy ilość junaków i junaczek biorących udział w tych szkoleniach, jednakże nie są to dane pełne, tzn. nie dla wszystkich ww. hufców gromadzkich. W szkoleniu zorganizowanym w Połomi, którego komendantem społecznym był

⁶ K. Danił, *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” 1948-1955*, s. 108.

⁷ Archiwum Państwowe w Przemyślu, *Komenda Powiatowa Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w Strzyżowie*, sygn. 2, k. 11.

Kasprzyk, wzięło udział 12 junaków i 5 junaczek; natomiast w Cieszynie 13 junaków. Ze względu na brak odpowiednich wykładowców w pozostałych hufcach gromadzkich szkolenia w tym czasie nie były przeprowadzane. Dane dotyczące szkoleń przeprowadzanych w innych hufcach gromadzkich przez wykładowców z komendy powiatowej w Strzyżowie pojawiają się dopiero w sprawozdaniach z miesięcy późniejszych. W marcu szkolenie strzeleckie zostało przeprowadzone w Lubli, a także zostały założone dwie sekcje w Gliniku Średnim: PCK oraz sekcja strzelecka. Kierownikiem sekcji strzeleckiej był Stefan Jaworski, natomiast kierownikiem sekcji PCK Henryka Grela⁸. Kolejne kółka zainteresowań strzeleckich powstały w Lutczy, Gwoźnicy Górnej, Gwoźnicy Dolnej oraz Żyznowie. Prowadzone były przez pracowników z wyszkoleniem wojskowym, sprzęt został wydany przez komendę w Strzyżowie. Dzięki skrupulatności starszego wykładowcy Stanisława Jodłowskiego znamy liczebność tychże kółek: Żyznów – 48 junaków oraz 7 junaczek; Gwoźnica Górna – 37 junaków oraz 6 junaczek; Gwoźnica Dolna – 27 junaków oraz 11 junaczek; a w Lutczy 6 junaków oraz 17 junaczek. W Gwoźnicy Górnej zostało również założone kółko zainteresowań sanitarnych, którego prowadzeniem zajęła się nauczycielka Czesława Jakubczak, a skupiało ono 26 junaczek⁹. W maju 1955 r. zorganizowano w Markuszowej kółko strzeleckie¹⁰. W KozłóWKu od 1 do 6 czerwca rozpoczęły działalność kółka strzeleckie i sanitarne¹¹. W 1955 r. powstały również kółka zainteresowań PCK: na terenie Frysztaka 2 oraz na terenie Gogołowa 1. Na tym obszarze istniało również 5 kółek strzeleckich, które wzbudzały duże zainteresowanie wśród dziewcząt, albowiem to właśnie one stanowiły w większości ich skład.

Prowadzona była również działalność kulturalno-oświatowa, która skupiała się na pracy w świetlicach gromadzkich. Tam spotykała się młodzież z hufców oraz z kół zainteresowań działających w ramach Ludowych Zespołów Sportowych. Organizowano zespoły artystyczne i kółka czytelnicze. Zanotowano wzrost czytelnictwa poprzez korzystanie z bibliotek gromadzkich np. w Godowej, Nowej Wsi i Pstrągowej oraz poprzez uczestnictwo w klubach dyskusyjnych.

W 1955 r. na terenie powiatu strzyżowskiego istniał szereg zespołów artystycznych działających przy świetlicach gromadzkich oraz szkołach powszechnych (tabela 1). Cieszyły się one dużym zainteresowaniem. Komenda powiatowa nawiązała z nimi współpracę, zapewniając im opiekę kadry instruktorskiej. W lutym na terenie powiatu strzyżowskiego udzielono pomocy instruktorskiej zespołom z Baryczki, Różanki, Lutczy,

⁸ Tamże, s. 2, k. 9-10.

⁹ Tamże, s. 2, k. 25.

¹⁰ Tamże, s. 2, k. 30.

¹¹ Tamże, s. 2, k. 32.

Tropi, Cieszyny oraz założono zespół w gromadzie Kożuchów¹². Repertuar tychże zespołów nie był zbyt bogaty, gdyż: *...mało jest sztuk w naszych bibliotekach, które odpowiadałyby wymogom gromady, po większej części są one za ciężkie dla terenu wiejskiego*¹³. Zespół sceniczny z Gwoźnicy Górnej prezentował sztukę *Racja pana Radcy*, natomiast z Gwoźnicy Dolnej *Znajdziesz w polu mój grób*. W Strzyżowie rozpoczęto organizację Powiatowego Zespołu Pieśni i Tańca, do którego zgłosiło się kilku chętnych, a także znaleziono instruktora. Zakładano, że praca z zespołem rozpocznie się w kwietniu 1955 r.¹⁴

Tabela 1. Zespoły artystyczne w powiecie strzyżowskim w 1955 r. działające w ramach Powiatowej Organizacji „Służba Polsce”

Lp.	Nazwa zespołu (gromada)	Rodzaj zespołu	Ilość młodzieży	W tym			Uwagi
				ZMP	LZS	W wieku SP	
1.	Pstrągowa	sceniczny	18/6	16/6	18	10	
2.	Baryczka	sceniczny	12/6	12/6	18	10	
3.	Różanka	sceniczny, chór	35/15	35	23	18	
4.	Tropie	sceniczny	22/9	15	-	13	
5.	Glinik Zaborów	sceniczny	24/8	24	18	12	
6.	Godowa	sceniczny	75/10	15	12	8	
7.	Kożuchów	chór, tańce	24/18	6	24	22	
8.	Lubla	sceniczny i tańce	40/22	28	32	24	
9.	Ludcza	sceniczny	23/8	5	23	16	
10.	Wysoka Strzyżowska (Góra)	sceniczny	18/9	11	9	8	
11.	Dobrzechów	sceniczny, chór i tańce	16/8	16	16	7	
12.	Wiśniowa	sceniczny	28/10	28	28	22	
13.	Glinik Średni	chórowo-taneczny	43/21	18	36	29	
14.	Jazowa	sceniczny	18/6	13	-	15	

Źródło: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Komenda Powiatowa Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w Strzyżowie, sygn. 2 s. 2, k. 20.

¹² Tamże, s. 2, k. 17.

¹³ Tamże, s. 2, k. 18

¹⁴ Tamże, s. 2, k. 16.

Zadania związane z propagowaniem działalności sportowej realizowane były zakładanie Ludowych Zespołów Sportowych (LZS), w ramach których przeprowadzono zawody strzeleckie m.in. w Wysokiej Strzyżowskiej. Od 1 stycznia do 30 marca 1955 r. reorganizowano zawody sportowe w wieloboju przeprowadzając konkurs rozkładania i składania zamka, konkurs dokładności celowania, strzelania z wiatrówki, konkurs strzelania z KBKS, konkurs gimnastyki, terenoznawstwa, łączności oraz ratownictwa sanitarnego. Spośród wymienionych największym zainteresowaniem cieszył się konkurs strzelania z KBKS-u, w którym wzięło udział 529 osób, w tym 484 chłopców.

Propagandowy wymiar miało zwalczanie stonki ziemniaczanej oraz udział młodzieży w pracach polowych i akcjach zniwnych. Z relacji Adama Kluski dowiadujemy się, że w Strzyżowie od 1952 do 1955 r. w okresie wakacyjnym działały Szkolne Brygady Rolnicze. Werbowano do nich młodzież szkolną ze szkół średnich, dla której wyjazdy do pracy w Państwowych Gospodarstwach Rolnych (PGR) na terenie kraju były obowiązkowe. Koszty utrzymania oraz wyżywienia pokrywały dyrekcje PGR, wypłacano także symboliczne wynagrodzenie. Adam Kluska tak oto wspomina udział w strzyżowskiej brygadzie rolniczej:

„[...] jako uczeń klasy dziewiątej i dziesiątej brałem udział w pracach Szkolnej Brygady Rolnej „Służby Polsce” w czasie wakacji szkolnych w latach 1952-1953 w PGR-ach w okolicy Giżycka na Mazurach oraz w okolicach Horyńca Zdroju w Bieszczadach. Kierownikiem naszej Szkolnej Brygady Rolnej „Służba Polsce” z ramienia szkoły był prof. Zygmunt Leśniak, natomiast po przyjeździe na miejsce byliśmy przejmowani pod dowództwo ustalone osobowo przez Komendę Wojewódzką „Służby Polsce” właściwe do miejsca naszego zakwaterowania i pracy. Wszyscy zostaliśmy umundurowani w służbowe na wzór wojskowy mundury i podporządkowani regulaminowi na wzór wojskowy (zbiórki, ćwiczenia, praca grupowa, skoszarowany tryb życia, dyscyplina regulaminowa, szkolenia wojskowe). Obowiązkowa była codzienna gimnastyka poranna i musztra oddziału „SP”, a w niedziele tzw. zajęcia świetlicowe w określonych godzinach”¹⁵.

Od lutego do listopada 1955 r. komenda powiatowa w Strzyżowie zorganizowała 22 hufce gromadzkie, w ramach których działało 30 kół strzeleckich, 2 koła sanitarne, 3 koła obrony przeciwichemicznej oraz 13 kół czytelniczych. W listopadzie 1955 r. organizacja ta została rozwiązana.

¹⁵ Relacja Adama Kluski spisana 29 lutego 2016 r. w zbiorach autorki.

Bibliografia

Archiwum Państwowe w Przemyślu

Komenda Powiatowa Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w Strzyżowie, sygn. 2.

Opracowania

Danił K.,

1984 *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” 1948–1955*, Wojskowy Przegląd Historyczny, nr 1.

Kyc L.,

2015 *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” w powiecie krośnieńskim [w:] Krosno i powiat krośnieński w latach 1944–1956*, red. Cz. Nowak, Krosno.

Lesiakowski K.,

2008 *Powszechna Organizacja „Służba Polsce”: powstanie, działalność, likwidacja*, t. 1-2, Łódź.

Płaza C.,

1990 *Formowanie Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” na terenie województwa rzeszowskiego*, Rocznik Przemyski, t. 27.

Szuba L.S.,

2006 *Powszechna Organizacja „Służba Polsce” jako narzędzie pracy i indoktrynacji młodzieży w latach 1948–1955*, Lublin.

Operations of ‘Service for Poland’ Organization based on the District Command in Strzyżów in 1955. Preliminary report

The article reviews the operational rules effective in ‘Service for Poland’ Organization in 1948–1955. These provide a background for the presentation of the activities of the District Command in Strzyżów in 1955. As a preliminary report the article provides an outline of the subject matter.

Youth organization, Polish People’s Republic, ‘Service for Poland’



Część Szkolnej Brygady Rolnej „Służby Polsce” tzw. Junaki z Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego w Strzyżowie przy pracach żniwnych w PGR „Molwity” w woj. olsztyńskim w lipcu i sierpniu (okres wakacyjny) 1953 r. Fot. ze zbiorów A. Kluski.



Część Szkolnej Brygady Rolnej ze Strzyżowa w roku 1953 pracującej przy żniwach w PGR-ach w okolicy Horyńca-Zdroju w Bieszczadach. Od lewej stoją: Cz. Złotek, B. Gruszczyński, Cz. Nowak, J. Szczygieł, od lewej leżą: K. Matłosz, A. Kluska. Fot. ze zbiorów A. Kluski.



Część Szkolnej Brygady Rolnej ze Strzyżowa w roku 1953 pracującej przy żniwach w PGR-ach w okolicy Horyńca-Zdroju w Bieszczadach.

Od lewej od dołu: Cz. Złotek, A. Kluska, Cz. Nowak, B. Gruszczyński, K. Matłosz.

Fot. ze zbiorów A. Kluski.



Część Szkolnej Brygady Rolnej „SP” ze Strzyżowa w roku 1952 pracującej przy żniwach w PGR-ach w okolicach Gizyczka na Mazurach. Na zdjęciu od lewej: A. Kluska, E. Szopa,

Cz. Złotek oraz Cz. Nowak. Fot. ze zbiorów A. Kluski.